

BAKONYI ISTVÁN

Képes beszéd

Petróczi Éva első részösszegzése

1990-ben a Dovin Művészeti Kft. kiadta Petróczi Éva első válogatott verseskötetét *Képes beszéd* címmel, benne egy összeállítást az előző három kötet (*Heléna bálja*, *Hárfakalitka*, *Ez is történelem*) anyagából és *Képes beszéd* címmel az újabb művekkel. Vasadi Péter szerint a cím telitalálat: „[...] Egy szóban, kifejezésben, élményben talpraesett asszony talál itt változatos formát képekbe foglalt beszédének, mely (s melynek nyelve) ízes, őszinte, eleven. Sokra tartja a hangulati elemeket, sőt magát a hangulatot, ami nem pejoratív jellemzője egy költői magatartásnak.”¹ Jelképes is lehet a kiadás évszáma: az új Magyarország megszületésének ideje, az ún. rendszerváltozásé, amikor az előzőekben emlegetett történelem új értelmet nyer. Noha költőnk nem tartozik a közéletben közvetlenül részt vevő írástudók közé, eddig pályája azonban mindenképpen arra enged utalást, hogy közvetve ő is az új világ hírvivője. „Orphikus líra az övé: fátyolozott fényű, túlvilágra orientált, mely az árnyak erőterében teljesedik máséval össze nem téveszthető, immanens költészetté. Innen tehát idegenségérzete, érzelmi és intellektuális magánya – de költői erőforrása is ebből eredeztethető.”² A hajdani kritikus által használt jelző sajátos és hiteles módon minősíti Petróczi Éva költészetét. Láthattuk korábban is a transzcendens jelleget, valamint a magányt is, bár az „idegenségérzet” emlegetése enyhe túlzásnak számít. Egyéni útja nem feltétlenül jelenti, hogy idegenül mozogná a világban és az irodalmi-tudományos életben.

A negyedik verseskötet egésze kétségkívül tovább erősíti ezeket a minőségeket, és az ajánló szövegben említett szellemi örökség, az Újhold folyóirat köreinek emlegetése ugyancsak ezt az irányt mutatja. (S ha ez így van, akkor többek között Pilinszky János vagy Nemes Nagy Ágnes szellemi rokona is ő.) Persze minden ilyen irányjelzés félrevezető is egy kicsit, hiszen az érintkezési pontok nem mindig egyértelműek. Még egy árnyalat az ajánlásból: „[...] úgy válogatott, hogy minden olvasó – iskolázottságtól függetlenül – örömét lelheti benne.” Azért ebben sohasem lehetünk biztosak... Igaz persze az is, hogy az olvasó öröme nem függ feltétlenül az iskolázottságától, és ugyanakkor érzékelhető a közérthetőségre törekvés is a szerkesztésben. A szerkesztés pedig teljesen világos és logikus, és ezen elismerő szavak a válogatót, Szabó Andrást (Petrőczy Éva férjét) illetik. Nyomon követi a költő addigi pályáját, hiszen válogatást találunk az addig megjelent három könyv verseiből, és ezt követően olvashatjuk az akkor, 1990-ben újnak számító műveket. Érdekes így újraolvasni a pálya java termését, valamint a további út lírai dokumentumait. Minden eddiginél teljesebb lesz ily módon a kép a mintegy száz oldalon.

Különös hangulatot ad már a borító is, és egyben a történeti folytonosságot is jelzi: Graits Endre *Bettike* című festménye, Szelényi Károly fotója segítségével 1880-ig vezet vissza bennünket, a hátlapon pedig hasonló kivágásban a szerző fotója látható. (A fotós neve nincs feltüntetve.) A „képes beszéd” tehát szó szerint is érthető. Persze az azonos című vers másról szól. Itt is megjelenik (miként korábban többször) a sólyommadár, ez a magyarság számára különösen fontos lény, mint az ifjúság jelképe, valamint az időt is vele jellemzi a költő. Érdekes egyébként a „képes” szó többszörös jelentése, hiszen a vizualitás mellett a „képesnek lenni valamire” is igaz, és furcsa asszociációink lehetnek a képes fosztóképzős ellentétével kapcsolatban is. Persze ha erőltetetten tovább fokozzuk a játékot, akkor bizony a képtelenség területére érkezünk... Persze irodalmi vagy stilisztikai értelemben a „képes beszéd” olyan kifejezésmód, amelyben gyakran találkozunk a képi megjelenítés eszközeivel. Így van ez természetesen Petrőczy Éva költészetében is.

A válogatott kötet első három fejezetére nem térek ki részletesen, hanem inkább az akkor újnak számító versek világát vizsgálom. Addigi pályájáról ezt írja Pomogáts Béla: „[...] a történelmi magyar „kisvilágot”, ennek a motívumkincsét, érzelmi tapasztalatait és lelki mozzanatait örökíti meg verseiben. Jól tudván, hogy ezekben az apró tapasztalatokban, tűnékeny, mégis elfeledhetetlen emlékekben rejlik életünk magyarázata, egyszersmind a költészet titka és magyarázata.”³ Valóban így van ez, és hozzátehetjük, hogy ezt az utat folytatja szerzőnk az újabb termés tanúsága szerint is. Nincs látványos fordulat, sokkal inkább tudatos életműépítés. Él azzal, amit

útravalóul kapott, és ezt ötvözi tapasztalataival. Közvetve érzékelhetjük a nyolcvanas évek végének sok-sok változását, az új világ megszületésének szép kínjait. És éppen *Útravaló* című verse jelent fontos irányjelzést: „Mindig arra tekintsz, / kiért és hová indulsz, / meg ne inogj - / szerte ne vartyoghassa / kárörömét / lábad alatt / az iszamlós / varangy-makadám!” Az első három sor intelme, fogalmi közlése után a másik öt sor egyértelműen „képes beszéd”, költőnk stilisztikai sajátosságait magán viselő szöveg. Így, együtt, tömören ad láttelelet lírájáról, annak tartalmi és formai jegyeiről és értékeiről. Hasonló a felépítése *A vers, az enyém...*-nek is, ahol „nem égi madár” és „nem tünemény” a vers, hanem: „jobbágyanya / féregjárta agyag- / kalodájában vergődő / gyermek csak.” Számos gondolatot fölvet ez a néhány sor, pl. a költői cselekvés értelmét és lehetőségeit illetően, vagy éppen a szép és az igaz tárgykörében. Lehet, hogy mindez következménye annak, amit Pomogáts Béla, a már jelzett írásban így fogalmaz meg: „[...] ott bujkálnak az egykor volt gyermekkor talán soha, vagy csupán a versírás jótékony hatalma által orvosolható kisebb-nagyobb lelki és érzelmi sérülései.”⁴ Bizonyára ott van a sérülések között az igaztalanul bebörtönzött apa sorsa, az ötvenes évek szörnyűségei világa. Ennek mintegy ellenpontjaként aztán a versekben gyakran látjuk a felülemelkedés és a bölcs távolságtartás jeleit. Többek között a néha a groteszkkal is érintkező ábrázolásmódot. Így is érintkezik a költő a korszak ismert jegyeivel és esztétikai időszerűségeivel. Közben számol egyéni lehetőségeivel, és sokadszor tesz tanúságot pontos önismeretéről.

Nem idegen tőle itt sem a profán és a szakrális világ összekapcsolása. *Fátyol* című versében például a korinthusbeliekhez írott Pál apostoli levélből választ mottót, amelyben a nagy hajról, az asszony ékességéről van szó, és ezután énekli meg saját „fürtös haját”, amit időnként „tüskés tarlónak” érez. Igaz, ezt megelőzően a „fátyluktól megfosztottokról” emlékezik meg. Egy másik „hajvers” pedig így szól: „Illik hozzám, nekem / ez a Tatjana-hajfonat: / a taktikátlan szerelem / felségjele.” (*Illik hozzám...*) Ezzel kapcsolatos a következő idézet: „[...] az sem maradhat említés nélkül, hogy a hosszú haj, e különös női rekvizitum mily gyakran kerül elénk, már-már motívum értékű szimbólumaként valamely rejtetten is büszke asszonyiságnak.”⁵ Merész társításai és ötletes megoldásai tehát változatlanul ékesítik líráját. Közben megőrzi intimitását, az alkotás iránti alázatát is. Ha kell, fölülemelkedik és kívül marad, s ebben bizonyára segíti minden pályaszakaszában más irányú érdeklődése, tudományos tevékenysége is. És van még egy „hajvers” is, a *Hajad*. Itt az öszüléssel (ami kapcsolatban van az elmúlással) néz szembe, a „holdfényszikánkos” jelenséggel.

Ahogy Zöldi László látja: „Legsikerültebbek azok a versei, melyekben az élet misztikusan értelmezett eseményeinek élményei sűrűsödnek.

A születés, a halál vagy a szerelem nagy pillanatairól vallván, azzal a metafizikai többlettel tud megszólalni, amely nélkül nincs maradandó értékű költészet. Mindez a misztériumoknak kijáró archaikus zengésű, biblikus nyelv közegén át hat.⁶ Hozzátehetjük: Petróczi Éva nemcsak az élet hagyományosan kiemelt pillanatait megidézve jut a metafizikai többletbe, hanem a leghétköznapibb jelenségek fölemelésével is. Megörökíti az élet kis (?) ajándékait, ahogy például fölidézi a társ egy különös mozdulatát egy utcai jelenetben. (*Ajándék volt...*) Különleges az is, ahogy két, önmagában nagyon fontos, ám lényegében alapvetően különböző példát egybevet, miként ezt teszi a *Prózaí verses ünneprontás*ban. Nagy Imréné újratemetésének napját egy vízfejű, beteg kislány emlékével köti össze ily módon: „Mint az apja karján / rövidke / sétára lebbent, / heges homlokú, / lepkefőkötő-álcás gyermek, / olyan most még / e nemzet. / Isten, ne add, / ne tedd, / ne engedd / címerrajzunkká / kövülni / ezt a látomást.” S most, több mint két évtizedes történéseinkkel a hátunk mögött igencsak fölrázóak ezek a sorok. Bizony, a költői fohász nem volt véletlen, és az sem biztos, hogy meghallgatásra talált... A „képes beszéd” nagyon találó itt! A nemzet betegsége, „lepkefőkötő-álcás” állapota nemcsak 1989. június 16-ra jellemző. S a költői szó tartóssága, időn túlmutatni tudása egyértelmű. Ez a vers meghalad minden pátoszt és közhelyet, és így lesz hiteles és egyedi.

Kétségtelen az is, hogy az új versek jeleznek bizonyos tematikai gazdagodást és színességet. Akkor is így van ez, ha továbbra is jelen vannak a kezdetektől fogva kedves témák, helyszínek, figurák. Ez utóbbiak között az örök alak, Jékely Zoltán például. Vagy a szülőföld szeretett elemei, miként azt a *Totem* hangütése igazolja: „Mevagy-e még, donátusi szőlőnk / születésem tiszteletére ültetett / mandulafája, kis mandulafám, / te pannón poéta-totem?” S milyen érdekes: az olvasó távoli dolgokkal vetheti össze e néhány sort, időben és földrajzi távolságban egyaránt. Hiszen a mandulafa már Janus Pannoniusnak is kedves fája volt, a totem pedig akár az indiánok világát is ide idézi. (A totem eredetileg egyébként a kanadai indusok kézjegye, mellyel törzsfőnökeik névalírás helyett élnek. Tágabb értelemben törzsjelent, és ebből fejlődtek ki később pl. a címerek.) A kapcsolat itt is misztikus: „Segíts ezután is / versbe-rántó veszélyekbe sodorva / őrizni napjaimat.” Így kötődik tehát az irodalmilag is fontos baranyai hagyományhoz, és egyben távoli vidékek kultúrájához és szokásaihoz, miközben saját, személyes fohászát mondja. A totemizmus pedig egy sajátos vallásfejlődési fokozatot jelent, és itt különös a kapcsolódása a mi keresztyénségünkhöz. Kimondatlanul is azt sugallja ez a párhuzam, hogy ebben a tekintetben is nagyon fontos az egymásra épülés és a folytonosság. Ha kell, különböző civilizációs szintek viszonylatában is.

Másfajta „szentségtörések” mozzanatait is megleljük az akkor új versek

világában. A *hervatói fatemplomban* című versben például azt olvassuk, hogy „Ádám és Éva teste, itt / e szent helyen, / tömjénfüsttel, / gyertyákkal és / hűvös szláv dallamokkal / illőre kendőzötte is / szerelemszagú.” Persze, ha jól belegondol ebbe az ember, akkor bizony rá kell jönnie, nagyon is idézőjeles csupán a szentségtörés. Hiszen eredendően a profán és a szakrális közel sem volt olyan távol egymástól, mint ahogy ez a helyzet az elmúlt évszázadokban kialakult. Elég talán utalni a világirodalom egyik legszebb szerelmes versvonulatára, az *Énekek énekére* a Biblia ószövetségi részleteiből. S azt is hozzátehetjük, hogy az Újszövetség sem szól az életöröm ellen, igaz, nagyon szigorú erkölcsi alapon. (Lásd pl. a *Hegyi beszéd* egyes parancsait.) Ide tartozik a következő idézet: „[...] *nem* hangulatilag hiszi (vallásos) hitét, hanem mélyen és komolyan. Ugyanakkor szabadon, azaz nem mindent fogad el a nevében, *azt* fogadja el, de nem a hasonlót.”⁷

Összességében azonban elmondhatjuk, hogy a Petróczi-vers hű tükröké annak, hogy ezek a dolgok békésen megférnek egymás mellett, ugyanakkor érthető a költő „szabadkozása”: „[...] más szóval / nem mondhatom [...]” Ez az összetettség tehát változatlanul jellemzi a *Képes beszéd* szerzőjét. Fontos az is, amit Drescher J. Attila így lát: „[...] formai tudása magasan átlag fölötti, de „könnyű neki”, hiszen költészetelméletből doktorált...”⁸ Persze a két terület nem feltétlenül következik egymásból, hiszen vannak olyanok, akik a líra lényegéről mindent tudnak, mégsem jelentős költők. Például Németh László halhatatlansága nem verseinek világából következik...

Akkor is a tiszta forráshoz nyúl vissza Petróczi Éva, amikor kora morális gondjait feszegeti. A sokat emlegetett páli fordulat, a damaszkuszi út példája a huszadik században különösen érvényes, ha a társadalmi és személyes változásokra tekintünk. A rendszerváltozás lázas pillanataira gondolhatunk, miközben olvassuk a *Szeretet-kaméleon* című verset, amelyben az apostolhoz szól. Akkor, amikor „a naponkénti / zsidó-Damaszkuszon” tiporja egymást a tömeg. A „folyvást-forduló” tömeg, és nem véletlen ennek a szónak a használata. Nem véletlen, hogy nem nemzetet vagy népet emleget! És íme, egy másfajta megvilágítás: „Üres a damaszkuszi út. A nagy megtérők meggondolták magukat. Szépen, csendben, észrevétlenül akarnak Pállá változni. ... A régi tolongók másfele vették útjukat. Arcuk árnyékban, hátuk mögött dereng még valami az egykori, rémisztő fényességéből.”⁹ A szerző idézi Esterházy Péter bő tizenkét esztendővel korábbi szavait, a damaszkuszi úton való tolongásról. A Petróczi-vers is abban a történelmi időben született, mint az idézett mondat. Nem véletlen egybeesések ezek! Költőnk tehát „képben van” minden időben, és „képes beszéde” a lényegyet érinti. S mint oly sok költő, ő is foglalkozik az idő múlásával, az ifjúság gyors távozásával. Nincs benne azonban mélabú, keserűség. Világképe, gondolatvilága megóvja ezektől. Tömören jelzi ugyan a negatív jelenséget, de föl is oldja azt. „Ifjúságom / széthordta más. / Most: újräépül, / napra

nap.” – olvassuk az *Egy Jeszenyin-témára* c. költemény első strófájában. Igaz, ez sem egyértelmű, hiszen nem tudni, jutalom-e ez vagy büntetés... És így lesz minden tekintetben sematizmus-mentes ez a megközelítés. Belső töprengés és vívódás látszik inkább. S ez mindvégig jellemzi Petróczi Éva költői pályáját.

Bizonyos fordulatnak is tanúi lehetünk a *Képes beszédben*: a korábbiaknál gyakoribb a nagyobb lélegzetű, hosszabb vers, bár ez Petróczi esetében igencsak relatív... Mindennek bizonyítéka a *Ma bevégeztetett... egésze*. „BEBÁBOZÓDVA csak / fél és negyed / versekre volt elég / bennem az indulat.” – olvassuk az elején, majd a „korszakváltás” igenlése következik. Persze több ez, mint területi bővülés, hiszen szinte új életprogramot tervez a költő. Az egyre sürgetőbb aktivitás szószólója lesz, afféle „Nap-Éva”-ként kell tennie dolgát. És nem marad el a jőzanságra intés sem: „Am diadalt se ülj, / Hisz gögöd is bebáboz.” Egyfajta tömör drámai monológként is olvashatjuk ezt a verset: egy önelemzésre érett alkotó monológját, töprengését, vívódását. Mint oly sokan, ő is számol a „lenni vagy nem lenni”, közvetve a „tenni vagy nem tenni” örök dilemmájával. És van itt, a hosszabb művek között egy, már a címében is monológ: *A dajka elkallódott monológja*. Egyértelmű, ha nem is mondatik ki, hogy a *Rómeó és Júlia* dajkájának bőrébe bújva tárul föl egy emberi sors. Tágabb értelemben egy kisemberi sors, „[...] az eddiginél több, ami / megillet engem.” fölismerése. Az ilyen művekre is igaz a 2012 óta Kossuth-díjas Vasadi Péter észrevétele: „[...] jó tulajdonságai közé tartozik, hogy szókimondó, nincsenek üres kísérletezgetései, természetessége levegős [...]”¹⁰ Igen, ez a természetesség az egyik legfőbb érték ebben az életműben. Ugyan érintkezik a divatokkal, de mindig megőrzi szuverenitását. Örökölt és hozott értékrendjét.

Persze továbbra sem mond le a végső tömörítés lehetőségéről, ha például négy sorost ír. „Szomorú az én lelkem / mert a szent lépcsőket / Krisztusvérhamisítók / rohamozzák.” (*Szomorú...*) A népdalszerű kezdés után némi ünnepélyesség, majd kemény valóságbírálat következik egy élethazugság tapasztalásakor. Általánosítható igazsága minden hazugsággal szemben érvényesül. Gondolhatunk azokra, akik pl. Jézus nevében követtek el halálos bűnöket, irtottak népet, küldtek máglyára ártatlanokat. Igaz, annak előtte voltak tiszta mártírok, akik a keresztre feszítetthez méltó módon vállalták az üldöztetést, a halált. És persze a modern időkben is vannak, akik követik a legtisztább forrást, felekezettől függetlenül.

És végezetül arról, hogy a fent hangoztatott értékek és sajátosságok jellemzik szerelmes verseit is. Nem újítja meg a magyar szerelmi lírát, diszkréten írja le a legszebb emberi kapcsolatot, nem dúl műveiben a szenvedély. Halk és meghitt a hangja itt, gazdagítván némi játékosággal. A fogalom ugyanakkor tágítható, hiszen bizonyos értelemben a szerelemhez közelálló módon viszonyul eszményeihez, kedvelt szellemi őseihez, hitének

forrásaihoz. A költészethez, a tudományhoz, a hithez, és azok művelőihöz. Persze a „hagyományos” férfi-nő kapcsolat ábrázolása is helyet kap versvilágában, például így: „Szép vagy, én szerelmesem. / Arcodon / oly kíméletesen / jelenti magát az Idő, mint / a Wedgwood vázák / belsejének hajszálfinom / repedéseiben. // Szép vagy, én szerelmesem. / Nyakkendőt zsebbe, sután, így... / Megszolgált arc a tiéd, / hamis tükrök el ne veszejtsék.” Különös emelkedettséget ad a szövegnek, hogy a tizennyolcadik századi angol kerámiaművész, az egyébként tragikus sorsú Josiah Wedgwood nevéhez köthető műtárgy is „szereplője” lesz a műnek. Emelkedettség és diszkrét báj jellemzi ezt a szelíd vallomást. Mellette a biztos emberi kapcsolat tükrö.

Egyre gazdagodó költői világ Petrőczy Éváé. Nem kétséges, hogy a folytatás reményében.

Jegyzetek

¹ VASADI Péter: *Egy „polihisztérika” rokonszenves torokfájása. Petrőczy Éva verseiről. Életünk, 1991/6. 573.*

² ZÖLDI László: *Egy orphikus költő. Új Tükör, 1990.*

³ POMOGÁTS Béla: *Reménykedő rakosgatás. Confessio, 1991/1. 124.*

⁴ POMOGÁTS Béla, *i. m.*, 124.

⁵ DRESCHER J. Attila: *„...hogy méltó véset nélkül ne maradjon” – Petrőczy Éva válogatott verseiről. Dunatáj, 1991/1. 74.*

⁶ ZÖLDI László, *uo.*

⁷ VASADI Péter, *i. m.*, 573.

⁸ Drescher J. Attila, *uo.*

⁹ BALÁZS István: *Üres a damaszkuszi út. Új Ember, 2003. 01. 26.*

¹⁰ VASADI Péter, *i. m.*, 574.

